

Hər işin başlanğıcında ideya durur. Amma ideya işin hamısı deyil. Dərinə getsək, heç yarısı da deyil. Çünki ideyanın reallaşdırılması üçün atılan addımın, görülən işin, gerçəkləşdirilən layihənin - hər nə olursa olsun - İstedadla, Zəhmətlə, Bacarıqla birbaşa əlaqəsi var. Odur ki, bir ideyadan çoxları yararlanırsınız, ortaya qoyulan nəticə isə hər dəfə fərqli alınacaq. Çünki istəsə də, istəməsə də, hər kəs istedadı, bacarığı, dünyaduyumu çərçivəsində çıxış edir. O çərçivəni aşmaq mümkündürmü?

İdeyadan söz salmağımızın səbəbi odur ki, müstəqillik qazandığımız dövrdən bəri uşaq ədəbiyyatının nəşrində bu məsələyə xüsusi diqqət yetirən, məhz dediyimiz istiqamətdə köklənən nəşrlər də var, əsər müəllifləri də. Uşaqlarımızın ölkəsini, tarixini, kökünü, coğrafiyasını, qəhrəmanlarını, şəxsiyyətlərini tanıması, bu məzmununda nağılların, hekayələrin yazılması və bu istiqamətdə məqsədli fəaliyyətin aparılması müsbət dəyərləndirilməlidir.

Amma təəssüf ki, ideya mübtəlahlığı, ideya əsirliyi bəzən zahiri xarakter daşıyır. Araşdıranda görürük ki, ideyanı əsas götürərək uşaqlarımıza təqdim edilən nağıl mətnləri bəzən, müsbət yöndə tərbiyələndirmək bir yana, onların, hətta beynini dumanlandırır, fikirlərini çəşdirir.

Nəyə əsasən bu qənaətə gəlmişik? Aydınlaşdırıraq.

Keçən yazıda da qeyd etdiyimiz kimi, ideoloji tərbiyəyə xüsusi önəm verən müəlliflərdən Dilsuz, Rafiq Yusifov, Qəşəm İsaşəliyev, Gülzar İbrahimovanın (Gülzar nəvə) imzaları vardır. Bu dəfə onlardan biri - Gülzar İbrahimova və onun adı ilə diqqət çəkən "Dəhşətli nağıl" kitabı haqqında danışacağıq.

Uşaqlar üçün dırnaq işarəsi

Kitabın ilk və başlıca maraqlı cəhəti toplanan nağılların yazılma məqsədidir. Tarixi faktlara əsaslanan bu nağıllar uşaqların keçmişimizi həm də bədii materialdan mənimsəməsinə yardım edə bilər. "Təmraz və Gün" Qobustan rəsmləri ilə bağlı əhvalatları, "Zərdüşt" atəşpərəstliyi, "Qisas" Tomiris və onun hökmdarlığı ilə əlaqədar məşhur hadisəni əks etdirir. "Çirkin qul" Atabəylər dövlətinin başçısı Şəmsəddin Eldənizdən danışır.

"Dəhşətli nağıl" din və inanc məsələsinə, "Hippokratın andı" isə, adından da göründüyü kimi, əfsanəvi təbibin həyatına həsr olunub.

Məqsəd alidir. Bəs bu ali məqsəd reallaşdırmı? Bax bu suala birmənalı cavab verə bilmirik. Və təhlil kitabın ən qüsurlu mətnindən - ilk nağılından danışmaqla başlayırıq. Bu mətn "Dəhşətli nağıl" adlanır. Nağılın məntiqində dəhşət nədədir? İnsanların Tanrıdan dönməsində. Müəllif bunu çatdırmağa çalışıb. İnsanların inancını itirdiyini, vəhşiləşdiyini təsvir edən mətnə hər şey xoşbəxtliyin formulunu göstərməklə başlayır. Təəccüb doğuran ilk cəhət də elə bu formulla bağlıdır. Nağılçı yazır: "Biri var idi, biri yox idi, qədim zamanlarda insanlar var idi. Onların əcdadları, dədə-babaları çox əziyyətlərdən sonra bu adamlara gözəl bir dünya qoymuşdular... Elə dövr, elə zaman gəlib çatdı ki, həmin adamların hər şeyi oldu, onlar günü-gündən daha gözəl, daha rahat yaşamağa başladılar. Dadlı yeməkləri, gözəl geyimləri, avtomobilləri, dəbdəbəli evləri, bağları, qıymətli daş-qışları, pulları... Hər şeyləri var idi onların... Hər işi məşinlər gördü, onlar isə çox vaxt istirahət edirdilər. Çox xoşbəxt idilər. Amma özləri bunu bilmirdilər".

Açıq, xoşbəxtliyin formulunu biz də dəqiq bilmirik. Dəqiq bildiyimiz odur ki, sadalananlar rahat və təminatlı həyatın formuludur. Bu isə uşaqlarda - hansı yaşda olur-olsun - belə bir yanlış təəvvür yarada bilər ki, maddi təminatın həyatının istirahətlə keçməsinə yetirsə, deməli, xoşbəxtsən...

Nağılçı yazır: "Bir gün "xoşbəxt" adamlar bütün bunlardan bezdilər. Daha xoşbəxt yaşamaqdan yoruldular. Bekarçılıq onları bezdirdi. Onlar işləmədikcə darıxır, özlərinə maraqlı məşğuliyyət axtarırdılar. Axtardılar və tapdılar..."

Müəllif burada xoşbəxtlik sözünü dırnaq arasına almaqla yeni bir çəşqinliyə yol açır. Yəni əvvəl həqiqi xoşbəxtlik kimi təqdim etdiyinə bu dəfə fərqli mənə yükləyir. Amma sonra yenidən o mənadan çıxır. Məsələ təkcə bunda deyil, həm də ondadır ki, düzgün işarələri hesabına aşılana fikir uşaqlar üçün uyğun deyil...

Nağıldakı adamların axtarışının nəticələri oxucuda həqiqətən maraq və gərginlik yaradır. Amma bu məqamda "işləmədikcə darıxan" insanın tapıntısı oxucuda heyranə doğurur: "Xoşbəxt adamlar ən cavan, ən gözəl qızları seçib onlarla şənəlməyə, əylənməyə, vaxtlarını "gözəl" keçirməyə başladılar. Hər gözəl görünən qıza "səni sevirəm" deyib, onu da, özlərini də aldatdılar. Yalan danışdılar. Aldadılan gözəllərdən doyanda isə onları atıb başqalarını, onlardan da gözəllərini tapdılar. Atılanlar isə atılmamaq üçün cürbəcür cərrahi əməliyyatlar edərək, Tanrının onlara verdiyi cismani canı dəyişdirmək üçün qan tökdülər... Qan tökdülər..."

Bu, ironiyadır, yoxsa müəllif real həyatda olan problemə bu şəkildə reaksiya verməyə, ona diqqət yönəltməyə çalışıb?! Əlbəttə, estetik əməliyyat nağıl mövzusunda çevrilə bilər. Eys-ışrət də həmçinin. Klassik nağıllarda da belə mətləblərə toxunulub. Amma bu şəkildə,

bayağı yox.

"Xoşbəxt adamların əylənmək üçün daha maraqlı şeylər axtardığını" yazan müəllif insanların ağlını başından çıxaran, adamı yavaş-yavaş öldürən "nəşə adlı bir məstedicini" ortaya atır. Və bütün bunlar onunla nəticələnir ki, İnsan Tanrını unudur.

Belə bəsit mətnlə müəllif həm də Tanrı sevgisini aşılamaq məqsədi güdür. Nağıldakı Tanrı isə güclü və... acizdir ("Tanrı ilk əvvəl dünyanı silkələyib dedi: "Ey insanlar! Dayanın! Durun! Məni yada salın! Mən də varam!") Bu silkələnmədən, zəlzələdən çox adam qırılsa da, Tanrı səsinə az adam eşitdi. Tanrı fəryadı çox az adama çatdı").

Bütün təbiət hadisələrini Tanrı sınağı kimi təqdim etmək də yanlışdır ("İkinci dəfə Tanrı bəndələrinin üstünə böyük su dalğası - sunami göndərdi ki, su adamları ayılsın, insafa gətirsin"). Bu, artıq dindən gəlmə "Tanrı sınağı" məsələsinin, yəni dinin özünün dövrüyyəyə girməsi deməkdir.

Ümumiyyətlə, uşaqların dini tərbiyəsi ilə bağlı məsələlər xüsusi diqqət tələb edir. Biz müsəlman əhalinin çoxluq təşkil etdiyi ölkədə yaşayırıq - burası aydındır. Amma tolerantlıq da vacibdir. Hələ həyata gözü açılmamış uşaqlara baş bağlatmaq, onları dinə tapındırmaq nə dərəcədə yanlışdırsa, bu nağılda olduğu kimi dini inanc məsələsində qarışıqlıq yaratmaq da o qədər səhvdir.

Nərgiz CABBARLI

Nağılda əvvəlcə xristianlıq motivləri görünür: "Tanrı onlara bəxş etdiyi kişilik qururu ilə belə davranışları üçün və onların Müqəddəs Ana timsalında yaratdığı bədənəri ilə belə rəftar etdikləri üçün bəndələrindən küsdü, küsdü..."

"Müqəddəs Ana" məsələsindən sonra islam haqqında danışılır: "Sonra Tanrı Məhəmməd peyğəmbərə şəkk gətirənləri cəzalandırdı. Daha sonra vəhşiləşib adam öldürənləri, ondan sonra isə göz yaşları içərisində günahlı-günahsız bütün bəndələri məhv etdi..."

Bu cür yanaşma uşaqlarda yalnız çəşqinliyə yaraşır. Çünki "Məhəmmədə şəkk gətirənlər cəzalandırılırsa", bu, onun dininin yüksək dəyərləndirilməsi deməkdir. Müəllifin gəldiyi son nəticə isə fərqlidir. O, nağılı belə tamamlayır: "Nağılı Tanrıya dua ilə bitirirəm. Tanrı, səni tanıyıram, sənə səcde edirəm. Sənə yalvarıram.

...Adımıza nə xristian, nə də müsəlman dini yazma. Tanrı dinindən qeyri din, Tanrı dilindən qeydi dil yoxdur".

Nağılda müəllif uşaqlara Tanrı sevgisi aşılamaq, onları günahlardan yayındırmaq kimi məqsəd seçsə də, çəşqinliyə yaratmaqdan uzağa getməyib. "Tanrı var, amma xristianlığı, müsəlmanlığı bizə yazma" duası ilə bu çəşqinliyə lap gücləndirilib.

Mətnə "xoşbəxt adamların" dəhşətli filmlər çəkdiyi, həmin filmlərə baxaraq özlərinin də vəhşiləşdikləri deyilir (təsvir olunur yox, məhz deyilir!). Amma "Vəhşi filmlərə baxa-baxa iştahla yemək yeyirdilər" kimi mənasız fikirlərin mətnə salınması səbəbi anlaşılmır.

Əlbəttə, "Dəhşətli nağıl"ın real həyatımızla, gündəməmlə bağlılığı (hətta "quş grip"indən də söz açılır) danılmaz. Nağılda qaldırılması vacib problemlər var, amma biz publisistik mətnə, hansısa məqalədən yox, uşaqlar üçün yazılmış nağıldan danışırıq.

Kitabda nisbətən uğurlu alınmış mətnlərdən biri "Zərdüşt" nağılıdır. "Azərbaycanda yaranmış bütün dinlərin yolunu zərdüştlik işıqlandırır" kimi nəticəyə gələn nağılda başlıca qüsurlar "keçid məsələsi"dir.

Zərdüştə bağlı faktların mətnə salınması müsbət sayılsa da, bu faktlar mətnə əridilməyib. "Biri var idi, biri yox idi" cümləsindən sonra oxucu hadisələrin düz mərkəzinə düşür. Amma hadisələrin necə bitəcəyi bilinmədən birdən-birə nağılın göydəndüşmə öyüd-nəsihəti peyda olur. Ümumiyyətlə, nağılda öyüd-nəsihətə nə ehtiyac var? İbrət götürülməsi bir insan ömrü, bir hadisə, əhvalat nəql edilirsə, balaca oxucu özü ondan nəticə çıxarmalıdır - nağılçı qələminin gücü məhz bu məqamda özünü göstərir. Yox, nağıl müəllifi sonda nəsihətə ehtiyac duyursa, deməli, mətnin gücünü yetərsiz sayır.

Müqayisədə götürülsə, uğurlu mətnlərdən biri də "Təmraz və Günün nağılı"dır. Atropatena məmləkətindən bəhs edən nağıl düşmən tayfaların övladları - Təmraz və Gün arasında məhəbbətdən söz açır. Süjet elə qurulub ki, Təmrazın Günün xilas etməsi ilə hadisələr tamamlanmır. Onlar evləndikdən sonra yadellilərin basqını, Günün əsir götürülməsi səhnələri də mətnə əlavə olunur. Amma burada da diqqəti çəkən cəhət təsvir zamanı uşaq təxəyyülünü gücləndirəcək, genişləndirəcək, hərəketə gətirəcək obrazların yaradılması zamanı yol verilən nöqsanlardır.

Təəssüf ki, bir qəzet yazısı çərçivəsində müəllifin adı çəkilən kitabda yer almış bütün nağıllarını təhlil etmək imkanımız yoxdur...